

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

BURSA ULU CAMİİ MİNBERİ İRAN ŞAHI'NIN HEDİYESİ Mİ?

Sedat BAYRAKAL¹

Öz

Bundan yaklaşık 110 yıl önce neşredilen Mübeccel Hazine adlı risalede, Bursa Ulu Camii minberi için bizce tartışmaya açılmasının zorunlu olduğu satırlar mevcuttur. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı, minberin bir İran şahı tarafından Yıldırım Bayezid'e gönderildiği bahsidir. Araştırmamızın ağırlıklı bölümünü, bugüne kadar bilinmeyen bu hususun tartışılması oluşturmaktadır. Bu iddialı ve enteresan konu tarihi, siyasi ve askeri düzlemde tartışılmaya çalışılmış ve doğruluğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca İran şahının kim olduğu sorusunun da cevabı aranmıştır. Bir o kadar da önemli olan husus, Yıldırım Bayezid'in İran şahına yazdığı, minberin hediye edilmesinden duyduğu memnuniyeti gösteren ve "Name-i Hümayun" adı verilen mektubudur. Minber motiflerindeki ayrıntıların bugün de zorlukla algılanması, belki de bir asırdan daha eski bir müdahalenin sonucudur. Bununla alakalı olarak Mübeccel Hazine'ın müellifi Ressam Zekai, minbere ziftli bir vernik sürülmesini teessüfle bildirmektedir. Mübeccel Hazine'ın minberin tamamen abanozdan yapıldığı ifade edilse de renk ve doku özellikleri bakımından, gördüğümüz tüm parçaları itibarıyla minberin cevizden yapıldığı kolaylıkla söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Bursa Ulu Camii minberi, mübeccel hazineler, ressam Zekai, Kara Yusuf, Kara Koyunlular.

WAS BURSA GREAT MOSQUE MINBAR A GIFT FROM IRANIAN SHAH?

Abstract

There are some details in a leaflet titled Respected Treasury published about 110 years ago arguing that it is obligatory for us to debate about the minbar of Bursa Ulu Mosque. The high point among them is the claim that the minbar was sent to Yıldırım Bayezid by an Iranian Shah. The large part of our research includes debates about this matter which was unknown so far. This assertive and interesting matter was discussed in detail considering its history, policy and military level and its accuracy was aimed to be revealed. Moreover, the question of who the Iranian king is was investigated. Another matter which is as important as this matter is Yıldırım Bayezid's letter called "Name-Hümayun" which is written to the Iranian shah and including his satisfaction with the minbar gift. The details of minbar motifs which are barely perceived today are perhaps the result of an intervention earlier than a century. Relevantly, Mübeccel Hazine's painter Zekai regretfully states that the minbar was also painted with bituminous lacquer. Even though it is stated in the Respected Treasury that the minbar was made of ebony completely, it can easily be cleared that it is made of walnut including all its parts we can see in terms of its color and fiber.

Keywords: Bursa Great Mosque minbar, respected treasury, painter Zekai, Kara Yusuf, Kara Koyunlular.

¹ Prof. Dr. Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, sedat.bayrakal@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3727-1424

Bu makaleye atıfta bulunmak için/cite as: Bayrakla, S. (2021). Bursa Ulu Camii Minberi İran Şahı'nın Hediyesi mi?, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), 299-307.

1. Giriş

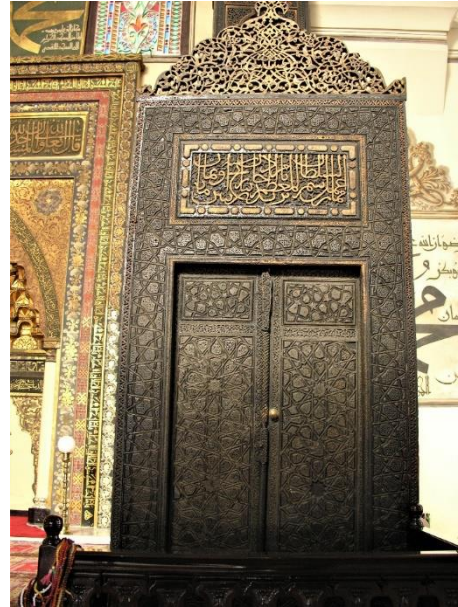
Bursa'nın meşhur Ulu Cami ya da eskilerin söyleyişiyle Camii-i Kebir minberi hakkındaki genel bilgiler tekrarlanacak olursa birkaç cümlede toplanabilir: “ahşaptır, gerçek künde-kârî tekniğiyle yapılmıştır, Yıldırım Bayezid dönemindedir, bu minberi yapan ustayla Manisa Ulu Camii minberini yapan usta aynıdır, üzerindeki motiflerin oluşturduğu şekil güneş ve gezegen sistemini sembolize etmektedir, minberi meydana getiren ahşap parçalar Kur'an'daki ayet sayısı olan 6666 adettir vb.”

Bu araştırmanın konusu olmamakla beraber, hatırlatmak maksadıyla, yine bilinen bazı bilgileri vererek minberin tanıtımına devam etmek istiyoruz. Cami harimi 20 kubbelidir; minber ise mihrabın bulunduğu ortadaki kubbe içine alınmıştır (Resim 1). Muhteşem minber, motif zenginliğinin yanı sıra yazı içeriğiyle de dikkate şayandır. Kapı alınlığı üzerindeki yapım kitabesi, batı merdiven korkuluğunun ilk iki panosunu ayıran gergilikte yer alan sanatçı kitabesi, köşkün üst kesimindeki 3 hadis kitabesi, köşk altında 3 kez tekrarlanan el-mülki lillâh ibareli kitabe, minberin tıpkı harim duvarlarında olduğu gibi yazı bakımından da önemli mesaj ve bilgiler verdiğini göstermektedir.

Resim-1. Bursa Ulu Camii minberinin doğu yüzü

Resim-2. Bursa Ulu Camii minberinin kapısı

Minber kapısı üzerindeki kitabesine göre, yapım emrini Murad Han oğlu muazzam Sultan Bayezid 802/1399-1400 yılında vermiştir (Resim 2-3). Sanatkâr kitabesinde, Manisa Ulu Camii minberini bundan yaklaşık 24 yıl önce tamamlayan Mehmed bin Abdülaziz'in adı kayıtlıdır (Resim 4) (Bayrakal, 2008: 65, 68, 69, 72).

Resim-3. Bursa Ulu Camii minberi. Bani kitabesi

Resim-4. Bursa Ulu Camii minberi. Sanatkâr kitabesi

Şimdi bu hatırlatıcı mahiyetteki bilgilerden sonra, asıl tartışma konusuna geçebiliriz. Çok önceleri niyetlenip, ancak yıllar sonra Türkçe uyarlamasını tamamladığımız Mübeccel Hazineler¹ adlı Osmanlıca kitabın 180-182. sayfaları “Bursa’da Cami-i Kebir” başlığı altındaki bilgilere ayrılmıştır. Minberle ilgili bilgiler 180-181. sayfalardadır (Resim 5-6) ve transkripsiyonlu metin şöyledir:

“*Firdevs-âşiyân*² Yıldırım Bayezid Han hazretlerinin *ihyâ-kerdelerinden*³ olup Bursa’nın Ulu Câmi-i Şerîfi demekle *ma’rûf* olan bu *ma’bed-i ‘âlî* 797 târîhinde altı büyük ve müte’addid⁴ küçük kubbeler ile mücehhez⁵ olmak üzere inşâ buyrulmuş müferrih⁶ ve halâvetdâr⁷ bir binâdır. Câmi-i şerîfin derûnundaki minber-i şerîf dahi şâyân-ı tezkâr mühim bir eser olup sırf abanozdan i’*mâl* edilmiş olan bu minber-i me’âlî İran şâhlarından bir zât-ı âlî sıfât taraflarından câmi-i şerîfin hîn-i inşâsında⁸ bânî-i mu’azzam Yıldırım Bayezid Han hazretlerine *teberrüken*⁹ irsâl kılınmış¹⁰ olmağla minber-i mezkûr mevki-i lâzımına *bi’l-ı ‘âd*¹¹ *ibrâz-ı âsâr-ı hürmet* ve şâh-ı müşârün-ileyh hazretlerine *hitâben* bir nâme-i hümâyûn *tastîriyle*¹² *izhâr-ı mesârr*¹³ ve memnûniyyet kılınmıştır. Zikrolunan minberin bütün aksâm-ı sathîyyesi gâyet rakîk¹⁴ oymalarla müveşşah¹⁵ olup bu oymalardaki zarâfet ve hüsn-i tabîat¹⁶ minber-i şerîfin kadr ü kıymetini pek yüksek tabakalara ı ‘âd kılarak *emsâline tesâdüf ihtimâlini ma’dûm*¹⁷ bir hâle getirmiş olduğundan minber-i şerîf-i mezkûr *teferrüd*¹⁸ derecesinde *iktisâb-ı şöhrat*¹⁹ etmiştir. Lâkin *te’essüf* olunur ki esâsen siyâh abanozdan i’*mâl* edilmiş olan bu minberin o nâzik oyma levhaları üzerine ne maksada binâen olduğu henüz anlaşılamayan ziftli bir vernik *tlâ* edilmiş²⁰ olduğundan *letâfet-i asliyyesi dûçâr-ı za’f* ve *halel-dâr* olmuştur. Minber-i şerîf-i mezkûrun şu sûretle *der-kâr* olan ehemmiyeti ile beraber numro sırasıyla sökülerek arzu olunan mahallere naklolunmak gibi portatiflik hâssasına dahi mâlik olduğu rivâyet edilmektedir.”

¹ Ressam Zekâî, 1329.

² *firdevs-âşiyân*: yeri cennet olan, cennetlik

³ *ihyâ-kerde*: ihya edilmiş

⁴ *müte’addid*: çok sayıda, birçok

⁵ *mücehhez*: donatılmış

⁶ *müferrih*: ferahlık veren

⁷ *halâvetdâr*: tatlılık, hoşluk, zevk veren

⁸ *hîn-i inşâsında*: inşaat zamanında

⁹ *teberrüken*: itibar ederek, mutlu olsun diye

¹⁰ *irsâl kılınmış*: gönderilmiş, yollanmış

¹¹ *bi’l-ı ‘âd*: yükseltilerek

¹² *nâme-i hümâyûn tastîriyle*: padişah mektubuyla

¹³ *mesârr*: sevinçler

¹⁴ *rakîk*: ince

¹⁵ *müveşşah*: süslü, tezyin edilmiş

¹⁶ *hüsn-i tabîat*: zevk güzelliği

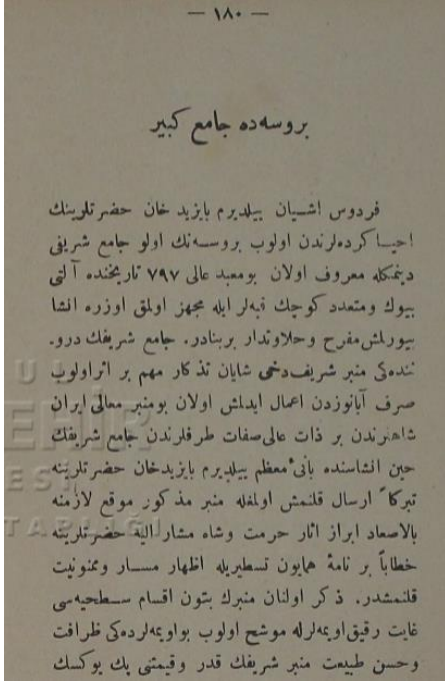
¹⁷ *ma’dûm*: var olmayan, yok

¹⁸ *teferrüd*: emsalsiz

¹⁹ *iktisâb-ı şöhrat*: şöhrat kazanma

²⁰ *tlâ* edilmiş: sürülmüş

Resim-5-6. Ressam Zekai, Mübeccel Hazine, s. 180-181 (İBB Atatürk Kitaplığı'ndan)

2. Tartışma

Caminin içindeki şadırvana da değinerek, Ulu Camiyle ilgili bahsi sonlandıran Zekai Bey'in metninde minberle ilgili beş husus dikkatimizi çekmiştir. Bu hususlarla ilgili görüşlerimizi aşağıdaki başlıklar altında tartışmak istiyoruz:

2.1. Minberin adı verilmeyen bir İran şahı tarafından, inşaat esnasında muazzam bani Yıldırım Bayezid Han hazretlerine teberrüken gönderilmesi

Müellifin verdiği bilgilerin hiçbirisi herhangi bir kaynağa dayandırılmamıştır. Bu nedenle aşağıda verilen bilgiler, kesin hükümlerden ziyade olasılıklar dairesinde değerlendirilmelidir. İtiraf olunmalıdır ki en çok dikkate şayan bilgi, minberin adı verilmeyen bir İran şahı tarafından Yıldırım Bayezid'e caminin inşası sırasında gönderilmiş olmasıdır. Başka herhangi bir kaynaktan karşılaşmadığımız bu enteresan bilgide ilk sorgulanması gereken, minberi İran şahlarından hangisinin gönderdiğidir. Ressam Zekai'nin minberin, caminin inşaat aşamasındayken gönderildiğini belirtmesi, cami inşaatının başladığı kabul edilen 1396 yılı civarı ile minberdeki tarih olan 1399-1400 yılı arasındaki yaklaşık beş yıllık tarihsel sürecin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu tarihlerde İran ve çevresinde hâkim bir güç olarak, Erciş ve çevresinde kurulan ve sınırlarını hızlıca genişleten Kara Koyunlular Devleti (1351-1469) iktidardadır (Sümer, 1967; Uzunçarşılı, 1988; Sümer, 2001: 434-438; Aka, 2001; Bekirhan, 2017; Çakmak, 2005: 75-105; Erdem ve Uyar, 2002: 861-868). İlk değerlendirmelere göre, Bursa Ulu Camii minberini Kara Koyunlu beylerinden birisinin hediye etmesinin bir mantığı ve ilgisi kurulamamaktadır. Ancak söz konusu tarih aralığında cereyan eden siyasi ve askeri olaylar, bazı akıl yürütmelerinin de önünü açmaktadır. Bu tarihlerde, Kara Koyunlu Devleti'nin başında Cemalettin Kara Yusuf (1389-1420) adında bir Türkmen beyi bulunmaktadır (Sümer, 1967: 54-115; Sümer, 2001: 435-436; Bekirhan, 2017: 48-108). Devraldığı beyliğin sınırlarını sürekli genişleten bu kudretli devlet adamının ilk işi Tebriz'i topraklarına katmak olmuştur. Ancak beyliğin kurulduğu andan itibaren henüz yarım asır geçmemişti ki Timur'un bugünkü Doğu Anadolu'yu istila etme girişimleri baş gösterdi. Kara Yusuf

döneminde de Kara Koyunlu ülkesini istila emelinden vazgeçmeyen Timur, iki büyük saldırı daha gerçekleştirir. Bunlardan ilkinde, Kara Yusuf'un kendisine itaat etmesini ister, Kara Yusuf kabul etmeyince harekete geçer ve 1394 baharında Muş Ovası'na gelir. Bunun haberini önceden alan Kara Yusuf başka yerlere çekilir.

Timur'un Kara Koyunlu ülkesine üçüncü saldırısı, bu araştırmanın seyrinin belirlenmesi adına da önemlidir. 1399 yılından itibaren belirli aralıklarla saldırılar düzenleyen Timur, Kara Yusuf'u ele geçiremez. Ancak Kara Yusuf, Bağdat Celayir Sultanı Ahmet ile arzu etmedikleri savaşın içine girdiklerinden müteessir olurlar ve Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e iltica etmeye karar verirler. Bunu memnuniyetle kabul eden Sultan Bayezid, Kara Yusuf'a Aksaray taraflarının hasılatını dirlik olarak vermiştir. Bunun üzerine 1401-1402 yılında Azerbaycan Karabağ'da bulunan Timur, Osmanlı elçisi aracılığıyla gönderdiği mektupta, Kara Yusuf'un Bayezid tarafından öldürülmesini veya zincire vurularak kendisine gönderilmesini, bunlar yapılmadığı takdirde Osmanlı ülkesinden çıkarılmasını ister. Timur, daha önce de Kara Yusuf için aynı taleplerde bulunmuştu. Bayezid de buna cevaben, "kendisine sığınmış bir misafiri kovmanın amansızlık ve imansızlık olduğunu" belirtmişti (Sümer, 1967: 62-63). Kara Yusuf'un Yıldırım Bayezid tarafından konuk edilmesi, Timur'un Osmanlı'ya sefer düzenlemesinin başlıca sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Osmanlı ülkesinde sekiz dokuz ay kadar ikamet eden Kara Yusuf, Muharrem 805/Ağustos 1402'de Bursa'dan Hille'ye geldi (Sümer, 2001: 435).

Araştırmamız adına önemli bağ kuracağımız bir diğer tarihi bilgi de şöyledir: Kara Yusuf'un, Akkoyunlu beyi Kara Yülükle üçüncü karşılaşması, 1418 Temmuz-Ağustos tarihine rastlar. Kara Yülük, bu tarihte Mardin ve çevresini kuşatmıştı. Bunu haber alan Kara Yusuf, korkunç bir öfke içinde Kara Yülük'ün üzerine yürüyerek onun Amid'e (Diyarbakır) kaçmasına sebep olur. Akkoyunlu beyi, sonrasında Halep'e sığınır. Aynı yılda Kara Yusuf'un oğlu Pir Budak bir grup askeriyle Ayıntab (Gaziantep) üzerine yürümüş, bunu haber alan Ayıntab naibi ve halkın bir kısmı kaçmıştı. Bu sıralarda Kara Yusuf da Ayıntab şehrindeydi. Hatta bu topraklara girmesinin Kahire'de büyük yansımaları olmuş ve Suriye üzerine yürüyeceği zannedilmiştir. Kara Yülük'ün Halep'ten ayrılmasından birkaç gün sonra, Halep'e gelen bir Kara Koyunlu müfrezesi, Halep naibi Yeşbek tarafından mağlup edildi. Esir alınan Kara Koyunlu askerlerinden, Kara Yusuf'un Ayıntab'da olduğu öğrenildi (Sümer, 1967: 99-100). Bu bilgiler, Kara Yusuf'un bir süre Ayıntab'da kaldığını göstermektedir. Hükümdar'ın bu şehirde hayır eserleri de yaptırdığı ortaya çıkmaktadır. Boyacı (Kadı Kemaleddin) Camii'nin güneyinde vaktiyle bulunan ve XIX. yüzyılın sonlarına doğru ortadan kaldırılan kastelin¹, Kara Yusuf Kasteli (Çam, 1990: 15) adıyla tanınması, eseri onun yaptırdığına delalet eder.

Yukarıdaki tarihi açıklamalardan edineceğimiz faydalı ilk bilginin Kara Yusuf'un Gaziantep'e gelmesi, ikincisiyse bugünlere gelemeyen bir su yapısı olan kasteli yaptırmasıdır. Burada elbette Kara Yusuf'un 1418 yılından önce de Ayıntab'a geldiğini düşünmek lazımdır. Bu bilgiler doğrultusunda, Kara Yusuf'un, yaptırdığı kastelin hemen kuzeyindeki Boyacı Camii'nin, Mehmed bin Abdülaziz tarafından yapılan ahşap minberini görüp beğendiği ve Osmanlı ülkesine sığındıktan sonra aynı ustaya sipariş verdiği düşünülebilir.

Yıldırım Bayezid'in Kara Yusuf'un Osmanlı ülkesine iltica etmesini kabul ederek, Timur'a karşı koruması, Kara Yusuf'ta Bayezid'e karşı sevgi ve minnettarlığın sınırsız olduğunu düşündürmektedir. Kara Koyunlu beyi Kara Yusuf, bu vefanın bir göstergesi olarak Yıldırım Bayezid'in baş eseri olarak yaptırdığı Ulu Cami'ye bir minber hediye etmek istemiş olabilir. Kara Yusuf'un, Ulu Cami'nin azametinden de etkilenerek ona uygun anıtsal bir minber yaptırmak

¹ Gaziantep ve Kilis yörelerinde çeşme, şadırvan ve kısmen veya tamamen yeraltında bulunan su tesislerine verilen genel bir isimdir. Yeraltında bulunan kastel tesisleri için bkz. Çam, 1984: 166-174.

istediği varsayılabilir. Bunun için, yaklaşık 24 yıl önce Manisa Ulu Camii'nin minberini yaparak ustalığını kanıtlayan Abdülaziz oğlu Mehmed ve ekibinin tercih edilerek sipariş verildiği düşünülebilir.

Burada tartışma yaratacak iki husus belirlemektedir. İlk husus, Yıldırım Bayezid gibi bir hükümdarın, bu kadar anıtsal bir eser inşa edip de minberi niçin kendisinin yaptırmadığı, himayesi altına aldığı birisinden kabul buyurduğudur. İkinci husus, hatırlanacağı üzere minber kapı alınlığındaki kitabede, “yapım emrini Murad Han oğlu Sultan Bayezid'in” verdiği yazılıydı. Eğer minberin hediye edildiği kabul edilirse, bu takdirde Sultan Bayezid'e vefa ve saygı duyan Kara Yusuf'un kendi adını yazdırmaktan imtina etmiş olabileceğidir.

Metinde, minberin bir İran şahı tarafından gönderildiğinin belirtilmesi, muhtemelen Kara Yusuf'un İran'dan geldiğini bilen halkın nitelemesi de olabilir. Minberin Kara Yusuf tarafından hediye edildiğine uzak olmayan bir diğer bağ da Kara Yusuf'un Yıldırım Bayezid'in yanında, Bursa'da kalması gösterilebilir.

Bu bölümde, minber ustası Abdülaziz oğlu Mehmed ve eserleri hakkında yapılacak yorumlarla, Bursa Ulu Camii minberinin Kara Yusuf tarafından gönderilip gönderilmediği, eğer gönderildiyse nerede imal edildiği hususlarında muhtemel görüşlerimizi daha da genişletilmiş şekliyle aktaracağız. Bilindiği üzere, Manisa ve Bursa Ulu camilerinin minberlerini Abdülaziz oğlu Mehmed adında Antepli bir usta yapmıştı. Zaten her iki minber arasındaki üslup, kompozisyon ve motif benzerlikleri de dikkat çekmektedir. Burada, ustanın memleketi olan Gaziantep bölgesinde çağdaşı olan ahşap eserler hakkında yapılacak kısa tahlil bir ihtimal fayda sağlayabilir. Bu kapsamda Gaziantep Boyacı (Kadı Kemaleddin) Camii'nin minberi, kesin kanıtlanmamakla beraber çok önemli veriler de sunmaktadır¹. Boyacı Camii, Sayın N. Çam'a göre XIII. yüzyılda, büyük ihtimalle yüzyılın ortalarında yapılmıştır (Çam, 1990: 14). Minberiyse, alınlıkta bulunan ve yenilenen kitabesine göre, yine aynı araştırmacı tarafından M. 1358 yılına tarihlenmiştir. Minber, 3 metre derinliğe, 1 metre genişliğe sahip bir niş içine kapatılmıştır ve bu tür minberlere “müteharrik minber” adı verilmektedir. Raylar üzerinde, kızak sistemiyle tekerlekler vasıtasıyla hareket ettirilen minber, kullanılmadığı zamanlarda niş içinde tutularak hem yerden tasarruf edilmiş hem de mekân bölünmemiş olmaktadır². Köşk, hareketli kesime dâhil edilmemiş, duvara sabitlenmiştir. Minberde usta kitabesi yoktur. Araştırmacının da dikkat çektiği gibi (Çam, 1990: 18-19) Manisa Ulu ve Boyacı camilerinin korkuluk süslemeleri arasındaki benzerlik aynı ustanın elinden çıkma olasılığını kuvvetlendiriyor³. Hatta biz bu kapsamı genişleterek, özellikle yan aynalıklardaki yıldızların kolları içindeki işleme benzerliklerine dayanarak, Boyacı Camii'nin de muhtemelen Mehmed bin Abdülaziz tarafından yapılmış olabileceğini düşünüyoruz. Böylelikle yıllardır Bursa ve Manisa Ulu camii minberlerinin aynı usta tarafından yapıldığı bilgisine, ustanın memleketinde de benzer bir eser verdiği bilgisinin eklenmesi mümkün olmuştur. Boyacı Camii minberi, diğer iki minbere göre daha mütevazı boyutlardadır. Bu bilgiler doğru kabul edildiği takdirde, Mehmed bin Abdülaziz'in 1358 tarihinde Boyacı Camii'nin minberini (Resim 7), 1376-1377 yılında Manisa Ulu (Resim 8) ve 1399-1400 tarihinde de Bursa Ulu Camii'nin minberini (Resim 9) yaptığı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu üç minberin boyutlarının kronolojik olarak zaman geçtikçe büyümesi, daha geniş alanlara bezeme yapılması, üslupsal ve olgunluk anlamında sürekli gelişen bir çizginin takip edilmesi de sanatkarın mesleki deneyiminin artmasının yanı sıra kariyerinin zirvesine çıkması için yeterli delil

¹ Gaziantep Boyacı Camii minberiyle, Manisa ve Bursa Ulu Camii minberleri arasındaki bağı hatırlatan kıymetli meslektaşım Doç. Dr. Sevinç Gök İpekçioğlu'na candan teşekkür ederim.

² Müteharrik minberler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Çam, 1988: 1683-1694. N. Çam'a göre bu tip minberler Anadolu'da sadece Gaziantep'te bulunmaktadır.

³ N. Çam, bu minberi Ayıntabî Mehmed bin Abdülaziz'in çıraklık eseri olarak değerlendirmektedir ki biz de ileride tartışacağımız gibi aynı görüşü paylaşıyoruz. Bkz. Çam, 1990: 18.

olarak kabul edilebilir. Üç minberin aynı usta ve ekibinin elinden çıktığı kabul edilmekle beraber, tasarım ve bezeme kompozisyonları açısından farklılıklar içermektedir. Bursa ve Gaziantep minberlerinin yan aynalıklarında bazı poligonal parçalara kakma tekniği uygulanmışken, Manisa Ulu Camii minberinde kakma teknikli bir parçaya tesadüf edemedik. Usta kitabesi, Manisa Ulu Camii minberinde merdiven ve köşk korkulukları altındaki ensiz bordürlere ayrı ayrı kazınmışken, Bursa Ulu Camii'nde ise batı merdiven korkuluğundaki dikey kiriş üzerine yazılmıştır. Boyacı Camii minberinin, diğer iki ulu cami minberinden ayrılan en temel yönü, yan aynalık, köşk altı ve köşk korkuluklarının kesintiye uğratılmaksızın verilmesidir. Bu özelliğin, Gaziantep'in coğrafi konumu nedeniyle güney etkilerine açık oluşunun bir sonucu olduğunu düşünüyoruz. Tüm bunların dışında, kompozisyon alanlarının düzenlenişi itibarıyla, Manisa ve Bursa Ulu camilerinin minberlerinde daha çok ortak özellik tespit edilmektedir. Sadece üç minberin tarihlerine dayanarak, Mehmed bin Abdülaziz'in 40 yılı aşkın bir süre ahşap eserler ürettiği anlaşılmaktadır. Bu kadar uzun bir süre sanatını icra eden bir ustanın, bugün yalnızca üç eserinin saptanabilmesi şüphesiz yadırganmaktadır. Ancak ustanın imzasını atmadığı eserleri olabileceği gibi, bugünlere gelemeyen yapıtlarının da bulunabileceği hesaba katıldığında, çelişkinin bir ölçüde çözüleceği açıktır.

2.2. Minberin hediye edilmesinden dolayı, Sultan Bayezid'in Kara Yusuf'a sevinç ve memnuniyetini gösteren bir mektup (name-i hümayun) yazması

Zekai Paşa, neye dayanarak yazdığını belirtmediği cümlesinde, Yıldırım Bayezid Han'a minber hediye edilmesini müteakip, sevinç ve memnuniyet göstergesi olan bir mektubu Kara Yusuf'a hitaben yazdığını kaydetmektedir. Bu araştırmamızı tamamlayana kadar böyle bir mektuba arşiv belgelerinde rastlamadığımız gibi, bilgi veren herhangi bir çalışma da bulamadık. Şüphesiz ilgili mektubun bulunması tüm tartışmalı hususları ortadan kaldıracaktır. Bugün Yıldırım Bayezid ile Timur arasındaki mektuplaşmalar bulunup yayımlandıysa da Bayezid ile Kara Yusuf arasında geçen mektuplaşmalara dair herhangi bir bilginin bulunamaması talihsizliktir.

2.3. Ziftli bir vernik sürülmesi suretiyle motiflerin zarar görmesi

Ressam Zekai, siyah bir vernik sürülmesiyle motiflerin zarar gördüğünü belirtmektedir. Gerçekten de bugün motif ayrıntılarının algılanmasındaki ve sağlıklı fotoğraf çekebilmenin önündeki en büyük engel, bugün de görülen siyah katmandır. Temizlenen kesimlerde motiflerin işlenişindeki ustalık daha net görülmektedir (Resim 10). Sürülen kimyasal maddenin, motifi oluşturan parçacıkların aralarını doldurduğu gözlenmiştir. Daha sonradan da bazı kimyevi maddeler sürülmüş olsa da bugünkü manzaranın temellerinin bir asrı aşkın süre önce atıldığı ortaya çıkıyor.

Resim-7. Gaziantep Boyacı Camii minberinin doğu yüzü Resim-8. Manisa Ulu Camii Minberi'nin doğu yüzü

Resim-9. Bursa Ulu Camii Minberi'nin batı yüzü

Resim-10. Bursa Ulu Camii minberinde yüzey temizliği yapılan çokgen parça

2.4. Minberin Tamamen Abanozdan Yapılması

Müellif, minberin tamamen abanozdan yapıldığını belirtmektedir. Fakat biz ve bizden önce minberi araştıranlar da dâhil olmak üzere, minberin cevizden imal edildiğini belirtmiştik. Bursa Ulu Camii minberini yerinde incelediğimizde en çok yadırgadığımız husus, tüm minberin birkaç kez boyanmasıyla oluşan ve motiflerin algılanmasını bile güçleştiren koyu renkli kimyasallardır. 10 numaralı resimde de görüleceği üzere, temizlenen yüzeylerden minberin yapım malzemesinin abanoz değil ceviz olduğu anlaşılmaktadır. “Zira abanozun doğal rengi zeytin siyahı ve bazı damarları kahverengimsi tonda olur. Abanoz, ince işçilik olan yerlerde ve küçük parça ayrıntılarında kullanılır”¹.

2.5. Numara Sırasına Göre Sökülen Minberin Portatif Özellik Taşması

Zekai Bey'in aktardıklarından tartışmaya açacağımız son madde, parçaların numara sırası verilerek portatif bir minber niteliğinde olduğu hususudur. Elbette bu numaralar kolaylıkla silinebilecek tarzda da verilmiş olabilir. Yerinde yaptığımız incelemelerde herhangi bir numara saptayamadık. Bir minberin sökülüp tekrar montajının yapılmasının bazı kayıplara yol açacağı da unutulmamalıdır. Zorunlu olmadıkça bu tür uygulamalara –üstelik anıtsal ve yoğun bezemeli bir minberde- gidilmemesi gereği de açıktır. Ayrıca, bilemediğimiz bir tarihte yapılan onarım dışında, niçin böyle bir uygulamaya gidildiğini bugünkü bilgilerle cevaplamak zor görünmektedir. Zaten Zekai Bey de bunun bir rivayet olduğunu nakletmektedir.

Burada uzak bir ihtimal olarak şunu öne sürebiliriz: Ayıntab imzalı muhteşem ahşap eserlere bakarak, XIV. yüzyılda Ayıntab'ın önemli bir ahşap imal merkezi olduğu düşünülebilir. Belki de Mübeccel Hazine'lerde belirtilen, minberin numara sırası verilerek portatif bir niteliğe haiz olması, Ayıntab merkezli bir atölyede yapılıp, numara sırasına göre sökülüp, ardından Bursa Ulu Camii'nde montajının yapıldığı varsayılabilir. Ancak bu varsayımın kanıtlanmadıkça temkinle karşılanması gerektiği açıktır.

3. Sonuç

Bu araştırmada minberin, Kara Koyunlu hükümdarı Kara Yusuf tarafından Yıldırım Bayezid'e armağan olarak gönderilme ihtimali, kolay çürütülemeyecek kadar kuvvetlenmiştir. Bugüne kadar söylenmeyen ve yazılmayan bu ihtimal, minber hakkındaki yeni bilgilerin başlangıcı olmuştur. Çünkü, Kara Yusuf'un Antep'e birkaç kez gelmesi ve burada kendi adıyla bilinen bir

¹ Bilgileri paylaştan Prof. Dr. Cevdet Söğütü'ye minnet ve şükran duygularımı sunarım.

kastel yaptırması, ayrıca Yıldırım Bayezid'e iltica etmesi, Osmanlı'nın çeşitli şehirlerinde ve özellikle Bursa'da kalması, neden sonuç ilişkisinin daha net kavranmasına yardımcı olmaktadır. Tereddütleri giderecek en sağlam kanıt, Yıldırım Bayezid'in Kara Yusuf'a, minberin hediye edilmesinden dolayı duyduğu memnuniyet ve sevincin göstergesi olarak gönderildiği söylenen mektubun (name-i hümayun) bulunması olacaktır. Biz şu ana kadar mektupla ilgili hiçbir bilgi bulamadık. Umarız bu önemli arşiv vesikası tarihin çöplüğüne atılan değerlerimizden değildir. Minberin, Mübeccel Hazinesi'de belirtildiği gibi tamamen abanozdan yapılmadığı, en azından yüzey temizliği yapılan kesimlerden gördüğümüz kadarıyla cevizden imal edildiği rahatlıkla söylenebilir. 1358 tarihli Gaziantep Boyacı (Kadı Kemaleddin) Camii'nin muhtemel ustası Ayıntablı Abdülaziz oğlu Mehmed bu minberle çiraklığını, Manisa Ulu Camii'ndeki 1376-1377 yılında yaptığı minberiyle kalfalığını, 1399-1400 tarihinde Bursa Ulu Camii'ndeki minberiyle de ustalığını ilan etmiş görünmektedir.

Kaynakça

- Aka, İ. (2001). *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bayrakal, S. (2008). *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Bekirhan, M. F. (2017). *Doğu'nun Beyleri Kara Koyunlular*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Çakmak, M. A. (2005). Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 75-105.
- Çam, N. (1984). Gaziantep'te Kastel Adı Verilen Su Tesisleri, *Vakıflar Dergisi*, 17, 166-174, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Çam, N. (1988). Gaziantep Camilerinde Minber Problemi ve Müteharrik Minberler, *TTK Belleten*, 53(205), 1683-1694.
- Çam, N. (1990). *Gaziantep Boyacı (Kadı Kemalettin) Camii*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdem, İ., Uyar, M. (2002). Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri, *Türkler*, 6, 861-868.
- Ressam Zekâî (1329). *Mübeccel Hazîneler*, Dersaâdet, Şems Matbaası.
- Sümer, F. (1967), *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (2001). Karakoyunlular, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, 434-438.
- Aynı makalenin web yayını için bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karakoyunlular> (Erişim tarihi: 19.08.2020)
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, 4. baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.